

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.5.14>
УДК 341.213.5

Андрій Олександрович ГНІТІЙ

доктор філософії, асистент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2991-5613>

e-mail: a.o.gnityi@nlu.edu.ua

Олександра Олександрівна АТАМАНЮК

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3499-4685>

e-mail: oleksandra.atamaniuk@gmail.com

ПРОБЛЕМА «ДЕФІЦИТУ ДЕМОКРАТІЇ» В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У статті звернено увагу на відсутність уніфікованого підходу до розуміння поняття «дефіциту демократії» в контексті функціонування ЄС як наддержавного утворення. Автором підкреслено, що таку неоднозначність спричинено, з одного боку, складністю та багатогранністю самої категорії «демократія», особливо в умовах її реалізації поза межами національних правових систем, а з іншого – варіативністю оцінок цього явища: від визнання його серйозною проблемою до повного заперечення його наявності. У зв'язку з цим визначення сутнісного змісту дефіциту демократії в межах ЄС набуває особливої актуальності, оскільки створення цілісної концепції подолання цього негативного явища є необхідною умовою для подальшого розвитку інтеграційних процесів у межах ЄС.

Ключові слова: дефіцит демократії, демократія, Європейський Союз, ЄС, демократичні цінності, Лісабонський договір

ВСТУП

Незважаючи на те, що термін «дефіцит демократії» вперше застосовано у Маніфесті європейських федералістів 1977 р. (задовго до моменту створення ЄС), нині його асоціюють саме з цим утворенням [3, с. 234]. У наукових колах панує стала позиція, відповідно до якої проблема «дефіциту демократії» виникла з самого початку створення ЄС. Сьогодні ж ця проблема постає особливо гостро у зв'язку з тим, що є загроза втрати довіри з боку громадян ЄС як основного ресурсу для забезпечення подальших інтеграційних процесів всередині утворення.

Внаслідок цього проблема «дефіциту демократії» стала особливо актуальним предметом наукових досліджень. Водночас аналіз сучасних наукових праць свідчить, що досі науковцями не вироблено єдиного підходу до розуміння поняття «дефіциту демократії» і немає критеріїв оцінювання досліджуваного явища в межах ЄС. Крім цього, поглиблюється проблематика з'ясування сутності «дефіциту демократії» й особливого правовим статусом ЄС як унікального наднаціонального утворення. До того ж в деяких наукових працях можна навіть віднайти підхід, що ґрунтується на повному запереченні «дефіциту демократії» як реальної проблеми у межах ЄС. Позаяк будь-які спроби зробити ЄС «демократичнішим» призведуть до того, що його інституції не зможуть ефективно виконувати свої функції з регулювання соціально-економічної діяльності. Звідси значення цього дослідження полягає в необхідності систематизації підходів до поняття «дефіцит демократії» з метою вироблення єдиного найбільш прийняттого розуміння цієї категорії, а також з'ясування виявів «дефіциту демократії» в межах ЄС та характер їх впливу на це утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що до проблеми дефіциту демократії в ЄС, з одного боку, привертається багато уваги, а з іншого – пошук джерел для цього дослідження ускладнено відсутністю нових комплексних підходів до розуміння цього явища. Здебільшого науковці у своїх працях досліджують окремі

вияви «дефіциту демократії» в ЄС та шляхи їх подолання. Наприклад, науковець Н.Ю. Ротар у своєму дослідженні привертає увагу до перспектив запровадження діджиталізації політичної участі громадян ЄС; зарубіжні науковці Я. Хоексма (J. Hoeksma), Л. Весніч-Алуєвич (L. Vesnic-Alujevic) та Р. Кастро Накаріно (R. Castro Nacarino) зосереджуються на подоланні дефіциту демократії шляхом запровадження дорадчої демократії; а науковець М.О. Баймуратов наголошує на посиленні ролі Європейського Парламенту (ЄП) та налагодженню його взаємозв'язку з Європейською Комісією (ЄК).

МЕТА статті – вироблення єдиного найбільш прийняттого розуміння категорії «дефіцит демократії» на основі систематизації наукових підходів до визначення цього поняття.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідження проблеми дефіциту демократії в ЄС застосовано комплекс методів наукового пізнання. Застосовано метод системного аналізу для виявлення взаємозв'язків між політичними інститутами ЄС та рівнем демократичної легітимності їх діяльності. Метод контент-аналізу – для опрацювання наукових публікацій і нормативних актів, що стосуються тематики демократичного розвитку ЄС. Історико-правовий підхід дав змогу дослідити генезу проблеми з моменту створення ЄС дотепер. Крім того, за допомогою інституціонального та соціокультурного підходів систематизовано сучасні наукові трактування поняття «дефіцит демократії» та його проявів у межах наднаціонального утворення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема дефіциту демократії в ЄС була із самого початку його створення і знаходила свій вияв у тому, що ЄП наділено переважно консультативними повноваженнями, а самі інституції були віддалені від громадян, що унеможливило здійснення ефективного контролю за ними з боку громадян ЄС. Цю проблему породжено тим, що процеси просування демократії у ЄС розпочалися надто пізно через наявність інших пріоритетних цілей

утворення та нерозвиненість законодавчої бази у сфері просування демократії [4, с. 178; 6, с. 227].

Аналіз наукових джерел із сучасного трактування поняття «дефіциту демократії» в межах ЄС свідчить про те, що більшість науковців виділяють два основні підходи для його обґрунтування. Сутність першого (інституціонального) підходу полягає у тому, що нестача демократії на рівні ЄС зумовлена зростанням впливу виконавчої та ослабленням законодавчої гілок влади у державах-членах ЄС. Додатковим важелем цього процесу є відносно слабкі повноваження ЄП. Інший (соціокультурний) підхід ґрунтується на моделі формальної демократії, що характеризується браком демократичної легітимності та прозорості, зумовленим недостатньою інтегрованістю суспільства, слабо вираженим почуттям політичної спільності серед громадян та відсутністю сформованої єдиної політичної нації на загальноєвропейському рівні [1, с. 164; 5, с. 64-66; 8, с. 34].

Водночас цілком погоджуємося з думкою науковця М.О. Баймуратова, який вважає, що ці підходи обов'язково має бути доповнено психологічним критерієм, що розкривається через такі складники: 1) формування свідомості громадян ЄС (індивідуальної, групової, колективної) стосовно розуміння системи цінностей спільноти, принципів її побудови та функціонування; 2) побудова власної системи інтересів на рівні окремого індивіда, групи чи колективу відносно діяльності ЄС; 3) формування європейської правосвідомості на основі європейських цінностей. Реалізація усіх цих елементів психологічного критерію є можливою за умови безпосередньої залученості громадян до вирішення завдань ЄС [2, с. 9].

Водночас є й інший науковий підхід до проблематики визначення поняття «дефіцит демократії» в ЄС, прихильники якого спочатку надають загальне визначення категорії «дефіцит демократії», а потім характеризують його конкретні вияви в межах ЄС. Так, професор Н.Ю. Ротар вважає, що поняття «дефіциту демократії» застосовується для позначення ситуації, за якої інституції ЄС та їхня діяльність виявляються позбавленими належного демократичного характеру та сприймаються громадянами як складні й малодоступні [1, с. 167]. Науковці В.П. Тичина, І.І. Бочкова, К.М. Врублевська-Місюна переконані, що дефіцит демократії – це явище, що характеризується недостатнім рівнем демократичної легітимності органів та певною невідповідністю їхньої діяльності сучасним демократичним стандартам [3, с. 234].

Доцільною видається також позиція О.Я. Трагнюк, яка акцентує на тому, що наявність проблеми «дефіциту демократії» не означає, що політична система ЄС є априорно недемократичною. Цей термін радше вказує на складнощі, пов'язані з процесом формування та утвердження демократичних принципів і цінностей на наднаціональному рівні, поза межами традиційної державної моделі [7, с. 88].

Системний аналіз наукових джерел дає змогу виокремити декілька рівнів, що характеризують подібні вияви «дефіциту демократії» в межах ЄС:

1) зростання впливу виконавчої та ослаблення законодавчої гілок влади в державах-членах ЄС, а також подекуди тривалий та складний процес імплементації директив ЄС у національні правові системи держав-

членів. Це створює ситуації, за яких нові політичні еліти мають обов'язок впровадити єдині європейські стандарти, які встановлено їхніми попередниками (дефіцит демократії на рівні відносин ЄС з його державами-членами);

2) слабкість ЄП, що є одним зі стовпів демократії в ЄС (дефіцит демократії в діяльності інституцій ЄС);

3) відсутність реальних загальноєвропейських виборів; складність та незрозумілість інституційних структур для звичайних громадян; надмірні розбіжності між рішеннями установ ЄС та «ідеальними уявленнями» громадян на національному рівні; відсутність прозорості та відкритості у прийнятті рішень (прийняття рішень за «зачиненими дверима»), низький рівень громадського контролю за діяльністю інституцій ЄС, що загалом ставить під сумнів ефективність діяльності наднаціональних структур (дефіцит демократії на рівні відносин ЄС із громадянами) [2, с. 8-9; 5, с. 64-66].

Перший вагомий крок до часткового подолання «дефіциту демократії» зроблено у 2007 р. з підписанням Лісабонського договору. Новелами цього документу, що покликані вирішити проблему «дефіциту демократії» стали: 1) розширення законодавчих повноважень ЄП (до цього основним законодавчим органом була Рада ЄС); 2) надання національним парламентам повноважень впливати на вирішення питань на європейському рівні (шляхом перевірки законопроектів, що розробляються ЄК на їхню відповідність принципу субсидіарності); 3) запровадження унікального інструменту залучення громадян до прийняття рішень на наднаціональному рівні – право на громадянську ініціативу (ст. 11 Договору про ЄС) [3, с. 235].

Проте зазначені зміни теж мають недоліки. Так, аналіз національними парламентами законопроектів, підготовлених ЄК, здійснюється лише на відповідність принципу субсидіарності, тоді як принцип пропорційності залишається поза увагою. Водночас остаточний текст прийнятого законодавчого акта ЄС не може бути оскаржено національними парламентами держав-членів ЄС. Іншим прикладом можуть слугувати надто жорсткі критерії прийнятності законодавчих ініціатив, які сформульовано громадянами ЄС в межах механізму громадянської ініціативи. До того ж їх може бути реалізовано лише через акти вторинного законодавства, які, зі свого боку, мають відповідати тим засадам, що проголошено в актах первинного права ЄС (наприклад, установчих договорах ЄС та Хартії ЄС про основоположні права). Так, стає очевидним, що ухвалення лише одного документа (Лісабонського договору 2007 р.) є недостатнім для усунення «дефіциту демократії» в межах усього наддержавного утворення. Водночас сама поява такого акта свідчить про усвідомлення наявної проблеми та підтверджує намір вжити конкретних заходів для її подолання.

ВИСНОВКИ

Спроби ЄС реформувати принципи функціонування своїх інституцій і активувати участь громадян у процесах ухвалення рішень засвідчують не лише про усвідомлення проблеми «дефіциту демократії», а й оцінювання її як чинника, що гальмує подальший розвиток інтеграційних процесів та становить загрозу для підтримання легітимності ЄС в очах його громадян.

У науковій літературі «дефіцит демократії» в ЄС

здебільшого трактується як багатогранне явище, центральними проявами якого є недотримання демократичних принципів, зокрема у формуванні та діяльності інституцій, або ж їх номінальне дотримання. Поділяючи цю позицію, слід наголосити на доцільності розгляду дефіциту демократії як тимчасового та динамічного явища, що виникає у процесі становлення та інституціоналізації демократичних засад за межами національної держави, в межах формування моделі транснаціональної демократії.

Ефективність подолання дефіциту демократії значно

залежить від обраного концептуального підходу до його інтерпретації. На сучасному етапі науковий і політичний дискурс зосереджено переважно на проблемах недостатньої легітимності та прозорості функціонування інституцій ЄС. Одним із перспективних інструментів розв'язання цієї проблеми визнається концепція «дорадчої демократії», яка передбачає активне залучення громадян до процесу ухвалення рішень та здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю інституцій ЄС.

Список використаних джерел

1. Ротар Н. Діджиталізація політичної участі громадян Європейського Союзу як інструмент подолання дефіциту демократії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. Т. 45. С. 163-175. URL: <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.163-175>
2. Баймуратов М.О. Дефіцит демократії в Європейському Союзі: до поняття та розуміння феноменології. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 1(4). С. 6-22. URL: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2022-1-4-1>
3. Тичина В.П., Бочкова І.І., Врублевська-Місюна К.М. Демократичні основи Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 2. С. 229-236. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.34>
4. Hoeksma J. Beyond the EU's democratic deficit: From union of states to European democracy. *European View*. 2022. Vol. 21 (2). pp. 178–185. URL: <https://doi.org/10.1177/17816858221128708>
5. Vesnic-Alujevic L., Castro Nacarino R. The EU and its democratic deficit: problems and (possible) solutions. *European View*. 2012. Vol. 11. pp. 63-70. URL: [10.1007/s12290-012-0213-7](https://doi.org/10.1007/s12290-012-0213-7)
6. Malinov S. The democratic deficit of the EU: Breaking the spell of a false analogy. *European View*. 2021. Vol. 20 (2). pp. 226-233. URL: <https://doi.org/10.1177/17816858211069701>
7. Трагнюк О.Я. Деякі правові засоби подолання дефіциту демократії в Європейському Союзі (на прикладі інституту громадянської ініціативи в ЄС). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 22. С. 86–95.
8. Гребенюк Д.О. Генезис Європейського Парламенту та його трансформація до наддержавності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 31-35. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.5>

References

1. Rotar N. Digitalization of political participation of European Union citizens as a tool to overcome the democratic deficit. *Historical and Political Problems of the Modern World*. 2022. Vol. 45. pp. 163–175. URL: <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.163-175> (In Ukrainian).
2. Baimuratov M.O. The democratic deficit in the European Union: On the concept and understanding of phenomenology. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Law"*. 2022. No. 1(4), pp. 6–22. URL: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2022-1-4-1> (In Ukrainian).
3. Tychyna V.P., Bochkova I.I., Vrublevska-Misiuna K.M. Democratic foundations of the European Union. *Law and Society*. 2024. No. 1, Vol. 2, pp. 229–236. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.34> (In Ukrainian).
4. Hoeksma J. Beyond the EU's democratic deficit: From union of states to European democracy. *European View*. 2022. Vol. 21 (2). pp. 178–185. URL: <https://doi.org/10.1177/17816858221128708>
5. Vesnic-Alujevic L., Castro Nacarino R. The EU and its democratic deficit: problems and (possible) solutions. *European View*. 2012. Vol. 11. pp. 63-70. URL: [10.1007/s12290-012-0213-7](https://doi.org/10.1007/s12290-012-0213-7)
6. Malinov S. The democratic deficit of the EU: Breaking the spell of a false analogy. *European View*. 2021. Vol. 20 (2). pp. 226-233. URL: <https://doi.org/10.1177/17816858211069701>
7. Trahniuk O.Ya. Some legal means to overcome the democratic deficit in the European Union (on the example of the EU Citizens' Initiative). *State Building and Local Self-Government*. 2011. Issue 22, pp. 86–95. (In Ukrainian).
8. Hrebenuk D.O. The genesis of the European Parliament and its transformation towards supranationalism. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2022. Issue 72, Part 1. pp. 31–35. (In Ukrainian).

Andrii HNITII

PhD, assistant, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2991-5613>

e-mail: a.o.gnitiy@nlu.edu.ua

Oleksandra ATAMANIUK

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3499-4685>

e-mail: oleksandra.atamaniukk@gmail.com

THE PROBLEM OF THE "DEMOCRACY DEFICIT" IN THE EUROPEAN UNION

Introduction. Although the term "democracy deficit" emerged long before the establishment of the European Union (EU), it is now firmly associated with this institution. In academic circles, it is widely accepted that the issue has existed since the very formation of the EU and has intensified due to declining public trust in its institutions. Despite numerous studies on the subject, there is still no unified approach to defining this phenomenon. Therefore, a systematic analysis of the manifestations of the democratic deficit and its impact on the functioning of the EU remains highly relevant.

The purpose of the paper is to develop the most appropriate understanding of the category "democracy deficit" based on the systematization of existing scholarly approaches to its definition.

Results. The problem of the democratic deficit in the EU has existed since its inception, reflected in the limited powers of the European Parliament and the institutional detachment from citizens. Current research highlights institutional, sociocultural, and psychological approaches to understanding this phenomenon. Scholars emphasize that the problem does not imply a complete lack of democracy but rather its imperfection at the supranational level. The 2007 Lisbon Treaty was a step toward addressing the deficit by strengthening parliamentary roles and introducing the citizens' initiative. However, these reforms have limitations, and the Treaty alone did not fully resolve the issue.

Conclusion. Efforts to reform EU institutions and enhance citizen participation indicate an awareness of the democratic deficit as a threat to legitimacy and integration. In academic literature, this phenomenon is viewed as multifaceted and dynamic, tied to the transformation of democracy principles beyond the nation-state. Overcoming the democratic deficit depends on adopting a suitable conceptual approach and strengthening institutional legitimacy. One promising solution is the development of deliberative democracy through active citizen engagement in decision-making processes.

Keywords: democracy deficit, democracy, European Union, democratic values, Lisbon Treaty